

Keskustelua

Tieteellistä yhteistyötä? (Simo Heininen)

Olipa kerran, ei kauan sitten, kansallisten tieteiden kentillä harmaantunut professori. Hän kutsui luokseen assistenttinsa ja tutkimusapulaisansa sekä sanoi: "Tässä on tutkielmani leipäteksti. Etsikää siihen nootit." Tämä esimerkki tieteellisestä yhteistyöstä tuli mieleeni, kun luin Kaisa Häkkisen arvostelua Agricolan raamatunsuomennosta käsittelevästä kirjastani (*Tieteessä tapahtuu* 6/2000).

Kiitän teoksen alkusanoissa tohtori Marja Itkonen-Kailaa, "joka on lukenut osan käsikirjoitusta ja esittänyt siitä arvokkaita huomautuksia. Erityisesti kiitän dosentti Silva Kiurua, joka on tarkastanut koko käsikirjoituksen ja esittänyt siihen lukuisia huomautuksia ja korjausehdotuksia." Tämän perusteella Häkkinen vihjaa, että osa teoksen viitteistä "lienee peräisin heiltä".

Joku voisi pitää vihjausta epäkorrektina, ellei peräti halventavana. Tekijänoikeusjuristi saattaisi katsoa, että arvostelija syyttää tekijää plagioinnista. Tällaiset vihjaukset ovat tieteellisissä arvosteluissa - tietäkseni myös fennistiikassa - perin harvinaisia. Niille näkisi mielellään pitävämpiä perusteluja kuin teoksen alkusanoissa lausutut kiitokset kommentteista.

Häkkinen ihmettelee, millä eri tieteitä edustavat Agricolan tutkijat saisi yhteen. Yhteistyö on varmasti tarpeellista. Plagiaattiepäilyä lähenevä perusteeton vihjailu ja muutenkin marisevaan sävyyn viritetty arvostelu eivät liene paras tanssiinkutsu. Mutta voisiko joku fennisti esimerkiksi herättää henkiin E. N. Setälän - vai oliko sekään nyt hänen - hankkeen Agricolan teosten tieteellisestä editiosta?

Vastaus Simo Heiniselle (Kaisa Häkkinen)

Mielessäni on useampikin vaihtoehto sille, ketä Helsingin yliopiston humanistiprofessoria Heininen kommenttinsa alkuosassa saattaisi tarkoittaa, mutta unohtakaamme herjaukset, niistä ei arvostelussani ollut lainkaan kysymys.

Kokemukseni mukaan on normaali käytäntö, että käsikirjoitusta luetaan kollegoille, kollegat kommentoivat ja antavat vihjeitä lisälähteistä ja muista hyödyllisistä asioista, jotka tekijä ottaa huomioon, jos ehtii ja katsoo tarkoituksenmukaisiksi. Usein jutuisia näkee alaviitteitä, joissa kiitosten lisäksi kerrotaan lisätietojen tulleen niin myöhäisessä vaiheessa, ettei tekijä enää ole ehtinyt tai painatus- ym. aikataulujen takia voinut ottaa niitä omassa tekstissään huomioon. Kollegat eivät lainkaan pahastu, jos heidän vihjeitään käytetään hyväksi, päinvastoin, juuri sitä vartenhan käsikirjoituksia luetaan muilla ennen painattamista. Kun vielä esipuheessa kiitetään avusta, asian luulisi olevan kaikin puolin selvä.

En olisi unissanikaan voinut kuvitella, että Heininen tulkitsee tällaisiin ajatuskuvioihin perustuvat kommentit plagiointisynteiksi. Totean nyt selvin sanoin, että kielentutkijoiden asiantuntemukseen turvautuminen oli mielestäni pelkästään asiaankuuluva ja positiivinen asia, ja toivon, että tämä yhteistyö jatkuisi entistä tiiviimpänä. Väärinkäsitysten välttämiseksi totean vielä senkin, että minä en ole ollut missään vaiheessa esittämässä Heiniselle minkäänlaisia tanssiinkutsuja. Eiköhän sopivia tarjokkaita löytyne lähempäänkin.

Retiisi ja ihminen (Pentti Linkola)

***Tieteessä tapahtuu* -lehden numeron 7/2000 Lyhyesti-palstalla Jan Rydmanin leikinlasku Leena Vilkan bioetiikasta oli kieltämättä riemastuttava.**

Retiisiasiamiehellä olen pitkään ilahduttanut sekä itseäni että ystäviäni. Siitä ehkä voisi tulla joillekin ihmisille ja ryhmille titteli pysyvämpäänkin käyttöön...

Rydmanin koskettelema bioeettinen pohdiskelu on minulle hyvin tuttua jo kymmenien vuosien takaa. Jossakin

katsannossahan tällaisista ajatuksista on kysymys aina kun luonnonsuojelun aatepohjaa pohditaan. Onko "luonto" (= eläimet, kasvit, sienet, näiden yhteisöt) itseisarvo vai elämänsisällön, virkistyksen, ilon lähde ihmiselle (aineellinen hyöty sitten erikseen)? Olen aina ollut voimakkaasti itseisarvon kannalla. Ja minun on tunnustettava, että Vilka ja susikurssilaiset ovat mielestäni periaatteessa oikeassa ja puhuvat keskeisen tärkeistä asioista, vaikka sanottavaansa havainnollistaakseen vertailevatkin eläinten maailmaa ihmisten maailmaan hullunkurisella tavalla.

Eivät bioetiikan äärimmäisetkään tuumailut ole niin uusi ja yksinäinen ilmiö kuin Rydman näyttää otaksuvan. Onhan Suomessakin jo ennen ammattifilosofi Vilkan julkaisuja ilmestynyt amatöörifilosofi Eero Paloheimon kokonainen kirja aihepiiristä. Kirjansa aineistoa kootessaan Paloheimo kertoi hämmästyneensä löytäessään muutamista Yhdysvaltain yliopistoista kokonaisia tiedekuntia pohtimassa bioetiikan kysymyksiä. Noissa tiedekunnissa ei muuten pysähdytty edes bakteerin ja retiisiin, vaan mietittiin myös elottoman luonnon, kivien ja kallioiden asemaa ja oikeuksia ihmiseen nähden. Tulee mieleen, että meilläkin on Luonnonsuojeluliitolla harjijensuojeluohjelma ja kallioidensuojeluohjelma - vaikka niiden pääasiallisena kannustimena toki on harjujen ja kallioiden maisemallinen elämysmerkitys ihmiselle.

Omasta mielestäni yhtä tärkeää kuin tutkia ja arvioida suden ja bakteerin hengenlahjoja on tutkia (ihmisen) käsityksiä ihmisen hengenlahjoista ja ihmisoikeuksista. Ja ennen kaikkea sitä mitä 'ihmisellä' tarkoitetaan. Minua on pysyvästi häirinnyt se, että kun älyköt kirjoittavat (tai ajattelevat) ihmisestä, ihmisen ainutlaatuisuudesta luomakunnassa, heidän argumentointiaan heikentää ensinnäkin se, että he eivät tunne eläimiä, ja toiseksi, että he samaistavat ihmisen ja itsensä. Tosiasiassa ihmisten laeva skaala ulottuu vajaanmielisistä möhkäleistä älyn ja empatian jättiläisiin. Ihmislajia ei taatusti edusta Albert Schweitzer, ei Albert Einstein eikä liioin Jan Rydman tieteen ja sivistyksineen, he ovat perinpohjin epätyypillisiä poikkeuksia.

Ihmistä on tietenkin arvioitava - esimerkiksi verrattaessa muihin eläimiin - Gaussin käyrän keskivertoihmisen mukaan. Ja havaitaan, että sen keskivertoihmisen elämän ainekset eivät mitenkään eroa muiden eläinten elämän aineksista: opiskelu, työ sosiaaliset suhteet, lisääntyminen. Ei merkkiäkään siitä viiden kohdan ohjelmasta, jolla ihmislaji omalta vaatimattomalta osaltaan rikastuttaa planeetan elämän kirjoa, tuo jotakin olennaista lisää muiden eläinten näyttöjen joukkoon: tiede, taide, filosofia, aate, sivistys. Nuo elämänaalueet todella ovat ainoat, joilla ihminen on merkittävä, ellei aivan niin lähes ainutlaatuinen eliökunnassa.

Ihmisoikeudet ovat kaiken kaikkiaan kovin röyhkeä arvostelma, kun ne vertautuvat muiden elämänmuotojen oikeuksiin. Ja tähtitarhoista katsoen on hirvittävä, että kasvin tasolla olevien ihmisliikköidenkin oikeudet ajavat loistavimpien eläinten oikeuksien edelle. Ei ihme, että pikkiriikkinen eliitin eliitti, jota Leena Vilka kurssilaisineen edustaa, hermostuksissaan esittää provokatiivis-hullunkurisia kärjistyksiä.

Ja ei kai Rydman tosissaan esitä suojelupoliisin vierailuja jotenkin ympäristöfilosofian kursseja kompromettoivina? Ovathan toki monet, elleivät kaikki mukavat vallankumoukset alkaneet yliopistoista. Olen aina ymmärtänyt, että asetelma opiskelijat contra poliisi on kauneimpia akateemisia traditioita.

Kirjoittaja on kalastaja Sääksmäeltä.

Äänne muutosten aikajärjestys (Kalevi Wiik)

Meidän kielitieteilijöiden yhtenä tärkeänä premissinä on kauan ollut ajatus, jonka mukaan äänne muutokset ovat ainakin usein tapahtuneet tietyssä aikajärjestyksessä: toiset äänne muutokset ovat tapahtuneet aikaisemmin kuin toiset. Aikajärjestys (kuten muutokset yleisemminkään) eivät useinkaan enää ole nykyajassa suoraan todennettavissa, mutta ajatellaan pystyvämmä mielikuvitustamme (oikeastaan tiettyjä premissejä ja loogisia päättelyjä) käyttäen rekonstruoimaan muutokset ja niiden keskinäiset suhteelliset tapahtuma-ajat.

Usein käytetty esimerkki on kantaqermaanin Grimmin laki

(ensimmäinen äänneensiirto):

äänneenmuutos 1: *p, *t, *k > f, è, h

äänneenmuutos 2: *b, *d, *g > p, t, k

Kuvittelemme pystyvämme luotettavasti päättelemään (ks. esim. Bloomfieldin *Language* 1933: 368), että äänneenmuutos 1 todella tapahtui aikaisemmin kuin äänneenmuutos 2 seuraavasta syystä: Jos esimerkiksi muutos *b > p olisi tapahtunut ensin, olisi tämän muutoksen tuloksena olevan p:n ja alkuperäisen p:n pitänyt yhdessä (äänneenmuutoksen 1 mukaan) muuttua f:ksi; esimerkiksi alkuperäinen *b olisi ensin muuttunut (äänneenmuutoksen 2 mukaisesti) p:ksi, ja tämä olisi sitten (äänneenmuutoksen 1 mukaisesti) muuttunut f:ksi. Näin esimerkiksi nykyruotsin sanan *djup* 'syvä', jossa p edustaa alkuperäistä *b:tä (vrt. liettuan *dubùs*), tulisi olla *djuf*. 'Syvä' ei kuitenkaan ole ruotsiksi *djuf* vaan *djup*. Tämä oikeuttaa meidät päättelemään, että äänneenmuutos 2 ei voinut olla aikaisempi kuin äänneenmuutos 1. Olemme tottuneet jatkamaan päättelyämme (nykykantani mukaan virheellisesti) seuraavasti: koska äänneenmuutos 2 ei voinut olla aikaisempi kuin äänneenmuutos 1, sen täytyi olla myöhempi kuin äänneenmuutos 1, eli äänneenmuutosten järjestyksen täytyi olla 1 - 2.

Tämä jatkopäätely on kuitenkin (ainakin näin esitettynä) jopa loogisesti virheellinen: Kun on osoitettu, että äänneenmuutos 2 ei voi olla vanhempi kuin äänneenmuutos 1, ainoaksi vaihtoehdoksi ei jää se, että äänneenmuutoksen 2 täytyy olla nuorempi kuin äänneenmuutoksen 1; on olemassa kolmaskin vaihtoehto: äänneenmuutokset voivat olla *yhtä vanhoja* eli ne ovat saattaneet tapahtua *samaan aikaan*.

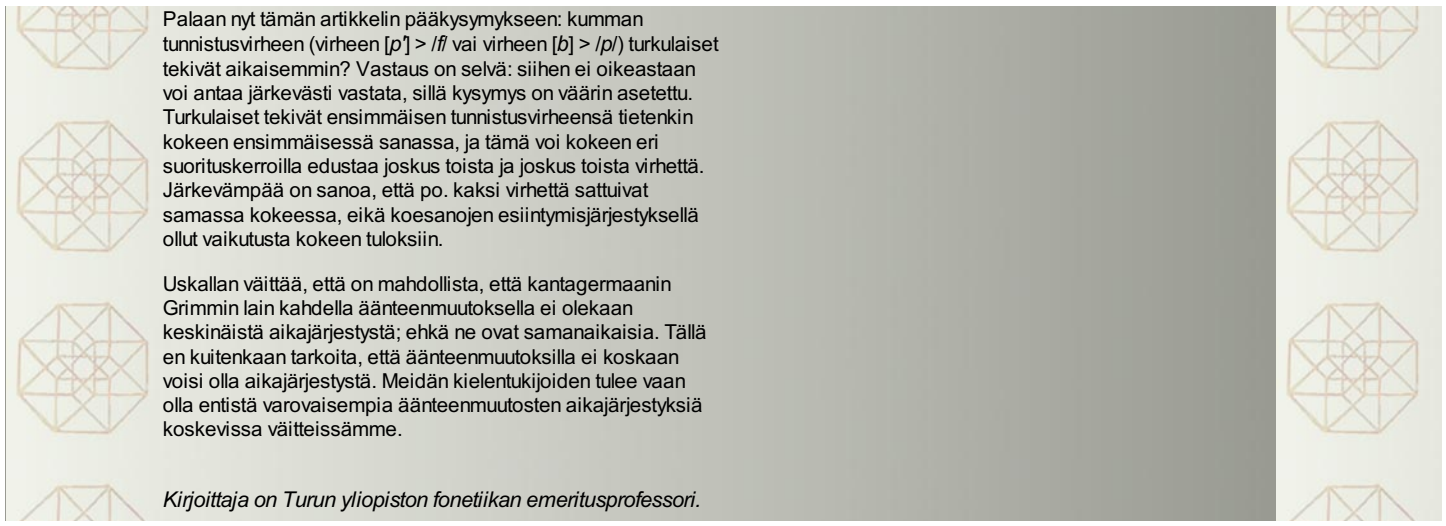
Tämä on jopa ainoa oikea vaihtoehto, jos ilmiöitä käsitellään väestöjen ja kielten välisinä kontakteina ja ajatellaan esimerkiksi Grimmin lain tulleen kantagermaanin vieraan kielen vaikutuksesta, eli kuten usein sanotaan, substraatti-ilmiönä. Olen useissa yhteyksissä tullut tahattomasti ärsyttäneeksi Suomen germanisteja väittämällä, että mm. Grimmin laki voisi olla suomalais-ugrilaista perua. Tarkoitukseni ei ole ärsyttää heitä enempää, mutta jatkan kuitenkin edellä väittämäni 'loogisen virheen' käsittelyä juuri tätä esimerkkiä käyttäen.

Havainnollistaakseni, mitä kantagermaanissa 'todella' tapahtui, kun siinä alkoivat vaikuttaa Grimmin lain kaksi äänneenmuutosta, kerron seuraavasta Turussa tekemästäni kuuntelukokeesta. Äänitin sanoja, joissa esiintyi voimakkaasti aspiroitu [p'] ja soinnillinen [b], ja kysyin turkulaisilta koehenkilöiltä, mitä äänneitä he kuulsivat. Tulos ei ollut yllättävä: useimmiten koehenkilöt kuulsivat [p]:n /f/:ksi ja [b]:n /p/:ksi. Turkulaisilla ei ollut paljon muita mahdollisuuksia, sillä heidän omassa murteessaan ei ole aspiroituja eikä soinnillisia klusiilifoneemeja; he valitsivat ne vaihtoehdot, jotka heidän oman murteensa pohjalta olivat lähimpinä oikeita. Toisaalta [p]:n aspiraatio sisälsi (niin kuin se usein yleisemminkin sisältää) runsaasti huulissa (ei niinkään äänihuulissa) syntyneitä hankaushälyä, joten se oli foneettisesti oikeastaan [p^h] pikemmin kuin [p^h].

Käyttämässäni koenoissa tapahtui siis kaksi 'äänneenmuutosta': p' > f ja b > p. Äänneenmuutokset ovat samat, jotka kuuluvat kantagermaanin Grimmin lakiin; muutos p' > f vastaa Grimmin lain äänneenmuutosta 1 ja muutos b > p sen äänneenmuutosta 2. Tekemäni kuuntelukoe saattoi hyvinkin olla vuosituhansia sitten kantagermaanissa tapahtuneen Grimmin lain pienimuotoinen ja 'laboratorio-olosuhteissa' aikaan saatu toisinto.

Toivon, että kukaan ei ajattele, että väitän turkulaisilla olleen sormensa pelissä jo kantagermaanissa. Sen verran kuitenkin uskallan väittää, että on mahdollista, että kantagermaanin syntyvaiheessa indoeurooppalaisen kielen puhujien ääntämiä sanoja tunnustivat suomalais-ugrilaisten kielten puhujat, että he tunnustivat kuulemiaan äänneitä oman äännesysteeminsä taustaa vasten ja että tässä saattaa olla selitys kantagermaanissa tapahtuneille äänneenmuutoksille.

Käytin kokeessa turkulaisia kuulijoita, koska nykyinen Turun murre sattuu käsiteltyjen konsonanttien osalta sopivasti muistuttavan muinaisten suomalais-ugrilaisten kielten äännesysteemiä.

Palaan nyt tämän artikkelin pääkysymykseen: kumman tunnistusvirheen (virheen [p'] > /f/ vai virheen [b] > /p/) turkulaiset tekivät aikaisemmin? Vastaus on selvä: siihen ei oikeastaan voi antaa järkevästi vastata, sillä kysymys on väärin asetettu. Turkulaiset tekivät ensimmäisen tunnistusvirheensä tietenkin kokeen ensimmäisessä sanassa, ja tämä voi kokeen eri suorituskerroilla edustaa joskus toista ja joskus toista virhettä. Järkevämpää on sanoa, että po. kaksi virhettä sattuiivat samassa kokeessa, eikä koesanojen esiintymisjärjestyksellä ollut vaikutusta kokeen tuloksiin.

Uskallan väittää, että on mahdollista, että kantagermaanin Grimmin lain kahdella äänne­muutoksella ei olekaan keskinäistä aikajärjestystä; ehkä ne ovat samanaikaisia. Tällä en kuitenkaan tarkoita, että äänne­muutoksilla ei koskaan voisi olla aikajärjestystä. Meidän kielentutkijoiden tulee vaan olla entistä varovaisempia äänne­muutosten aikajärjestyksiä koskevissa väitteissämme.

Kirjoittaja on Turun yliopiston fonetiikan emeritusprofessori.